

Revize systému sběru a vyhodnocování dat o vzdělávání vícejazyčných dětí a žáků s potřebou jazykové podpory

Pro moderní na datech založený (data based) přístup ke státní správě a formulování dílčích vzdělávacích strategií je nezbytné vycházet z dostatečného objemu relevantních a aktuálních dat. V případě začleňování vícejazyčných dětí s potřebou další podpory z důvodu jazykové bariéry a nedostatečné znalosti vyučovacího jazyka se však mnohé zásadní údaje dlouhodobě a systematicky nesbírají a nevyhodnocují a i u těch, které jsou k dispozici, je nezdědká problematika jejich relevance a dostupnost. Nedostatečná je také systematická práce s daty a jejich vyhodnocování.

Tento dokument by měl být impulsem k diskusi na toto téma a nástinem kroků potřebných pro takový sběr dat, který bude využitelný k efektivnímu nastavování opatření pro začleňování vícejazyčných dětí a žáků a žákyň a sledování jejich úspěšnosti.

Proč je revize nezbytná?

V současné době chybějící možnost sledovat školní úspěšnost, potřebnost a dosažitelnost podpory vícejazyčných dětí a žáků znesnadňuje a v mnoha ohledech znemožňuje optimální plánování, zavádění a vyhodnocování opatření směřujících k jejich začleňování. Data pomohou zodpovědným aktérům informovaně určovat potřebný rozsah, objem a další parametry podpory a zároveň umožní sledovat dopady přijatých opatření a přispějí ke kvalitě a věcnosti odborné debaty.

Zásadní je v první řadě už samotný údaj o počtech vícejazyčných dětí a žáků s úrovní jazyka a potřebou podpory v jednotlivých stupních vzdělávání. Za prioritu pak považujeme na něj navázané sledování ukazatelů ve dvou hlavních směrech:

1) obecná úspěšnost ve vzdělávání

2) pokrok v jazyce - tedy v osvojení češtiny

Z konkrétních témat vidíme jako klíčovou možnost sledovat zejména ty oblasti a témata, kde dochází k největším komplikacím a bariérám vzdělávacích drah, tedy především kolem přechodů mezi jednotlivými stupni vzdělávání:

Předškolní vzdělávání:

- data o vícejazyčných dětech v předškolním ročníku MŠ provázaná s daty o jazykové přípravě (toto i pro všechny ostatní stupně)
- odklady školní docházky

Základní vzdělávání:

- zastoupení vícejazyčných žáků v přípravných ročnících ZŠ
- dodatečné odklady
- opakování 1. ročníku ZŠ
- přechod mezi 1. a 2. stupněm a opakování dalších ročníků
- předčasné opouštění vzdělávání v základních školách (před dokončením 9. třídy) včetně dětí, které po dokončení ZŠ ve vzdělávání dále nepokračují

Střední vzdělávání:

- ≠ úspěšnost v přijímacím řízení na SŠ a u jednotných přijímacích zkoušek
- ≠ přehled o mladých lidech zůstávajících po splnění povinné docházky mimo vzdělávání vč. neúspěšných uchazečů o studium SŠ
- ≠ drop-out zejména v 1. ročníku SŠ ale i v dalším průběhu studia
- ≠ úspěšnost při zakončování SŠ závěrečnými zkouškami a maturitami

Z hlediska prevence a minimalizace sociálního vyloučení považujeme za potřebné také sledování lokální koncentrace vícejazyčných žáků, které umožní m.j. lépe zachytit a adresovat problematiku segregace v konkrétních školách a samosprávných celcích a nastavovat jak lokální řešení, tak systémové podmínky nejen ve vzdělávacím systému, ale i v rámci mezirezortní spolupráce.

Považujeme též za potřebné, aby byl sběr dat nastaven tak, aby bylo možné sledovat individuální vzdělávací dráhy žáků a vyhodnocovat tak jejich úspěšnost a účinnost opatření, která dostali a celkově jejich průchod vzdělávacím systémem.

Navrhovaná opatření

(I) Údaj: Vícejazyčné děti/žáci a stupeň potřebné podpory

Prvním a největším nedostatkem dat k začleňování vícejazyčných dětí a žáků je, že zatímco nejdůležitějším údajem je **aktuální úroveň znalosti jazyka a úrovně potřebné podpory**, sledují školské statistiky systematicky pouze informaci o občanství, která nemá z hlediska vzdělávání a vzdělávacích potřeb sama o sobě vypovídací hodnotu. Pod kolonku “dětí a žáci cizinci” se přitom schovají i ti, kteří umí česky na úrovni rodilých mluvčích (nebo jimi skutečně jsou) a na druhé straně pozornosti unikají ti s českým či dvojm

občanstvím, kteří ale mají potřebu jazykové podpory ve výuce a bez ní jejich šance na úspěch rapidně klesají. Je tedy nutné začít sbírat údaje, které budou funkční a přímo využitelné.

Klíčová je k tomu **změna §28 (2) Školského zákona**, která zavede mezi 2X ročně standardně sbíraná data právě údaj o tom, zda **se jedná o vícejazyčné dítě/žáka a jaký stupeň podpory v rozvoji češtiny jako druhého jazyka potřebuje**.

Metodologicky je přitom možné se opřít o již existující nástroje, praxi a výzkumy, zejména šetření Akademie věd Škola jako integrační partner <https://www.soc.cas.cz/projekt/skola-jako-integracni-partner>, které u zapojených škol pracovalo se třemi úrovněmi potřebné podpory navázané na aktuální jazykové kompetence žáků - viz tabulka:

Počty žáků s OMJ – podle míry potřebné podpory a stupně ZŠ

Praha	I. stupeň	II. stupeň	celkem
NEDOMLUVÍ se česky a potřebovali by INTENZIVNÍ podporu	471	241	712
DOMLUVÍ SE S POMOCÍ a potřebovali by STŘEDNÍ podporu	1251	570	1821
DOMLUVÍ SE BEZ POMOCI a potřebovali by OBČASNOU podporu	1687	898	2585
celkem	3 409	1 709	5 118

Tento výzkum navíc ověřil, že je takové vykazování pro ředitele škol reálně proveditelné a funkční. **S tímto údajem pak bude možné cíleně sledovat situaci vícejazyčných dětí a žáků u všech dalších ukazatelů a statistik a navazovat na něj podporu** – při optimálním nastavení navíc bez nutnosti zvýšené zátěže dalších složek systému (zejm. pedagogicko-psychologických poraden). Pro referenci při určení úrovně je opět možné se opřít o již existující nástroje jazykové diagnostiky. Řada ředitelů by také uvítala praktickou využitelnost, kterou by přineslo “propsání” tohoto údaje do školních informačních systémů využívaných většinou škol. Tento údaj bude navíc dále pro školy administrativně využitelný pro zjednodušení administrace a vykazování některých dalších opatření a forem podpory.

(II) Údaje o jazykové přípravě (JP)

Dalším potřebným - a pokud víme, již v současné době připravovaným - krokem je sběr dat o nedávno zavedené bezplatné jazykové přípravě. Výše uvedené změny lze tedy v legislativním procesu k těmto již plánovaným jen připojit.

Při sběru dat o jazykové přípravě považujeme za klíčové neopomenout zejména údaje o tom:

- kolik dětí a žáků zapsaných v jednotlivých stupních škol (tedy MŠ, ZŠ i SŠ) má nárok na JP
- kolik jich JP skutečně dostalo
- kde a jakou formou (zda v kmenové škole nebo v určené škole mimo ni; prezenčně nebo online)
- kolik bylo do skupin zařazeno vícejazyčných dětí a žáků s potřebou jazykové podpory, kteří ale zatím nemají přímý nárok na tuto jazykovou přípravu

V neposlední řadě považujeme za potřebné pro monitorování pokroku zvážit, jakým způsobem nejlépe sledovat údaje o délce vzdělávání v ČR u daného žáka (i nad rámec 12 měsíců relevantních pro poskytnutí bezplatné jazykové přípravy,) což by opět mohlo přispět ke zlepšení přehledu i o dalších způsobech podpory a jejich vyhodnocování.

(III) Systém pro zveřejňování dat (statistická ročenka, výkonové ukazatele)

Kromě toho, že v systému chybí údaj o vícejazyčných dětech a žácích s potřebou jazykové podpory, nejsou ve veřejně publikovaných datech standardně dostupné ani všechny potřebné statistiky za cizince (<https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>).

Nejde tedy snadno žáky filtrovat podle ročníků, věku a dalších parametrů. Je sice možné si vyfiltrovaná data vyžádat, to ale představuje komplikaci a značné zdržení a zároveň zátěž úředníků MŠMT.

Mimo zavedených pravidelně generovaných standardizovaných tabulek (které jsou velmi užitečné pro meziroční srovnávání běžných školských statistik) by pro potřebnou úroveň práce s daty a jejich z dostupnění lépe vyhovovalo zveřejnění skrze moderní webové rozhraní, jež umožní uživatelské filtrování, konfiguraci a třídění proměnných. Příkladem takového rozhraní může být např. web www.datapaq.cz společnosti PAQ Research.

(IV) Pravidelné analyzování a vyhodnocování dat

Kromě vlastního sběru a zveřejňování dat je potřebné realizovat státní správou zaštitěné pravidelné sledování a analýzy dat o začleňování vícejazyčných dětí a žáků, které umožní vyhodnocovat, zda se toto daří a přijatá opatření jsou účinná. To by klíčovým aktérům dalo do rukou funkční nástroje pro stanovení ukazatelů a cílů úspěšné integrace a umožnilo longitudinální sledování jejich vývoje navázané na zavádění opatření, sledování jejich efektivity a případnou úpravu konkrétních podmínek a parametrů.

K tomu je nicméně nezbytné definovat institucionální rámec a zodpovědného aktéra pro tuto činnost.

PŘÍLOHA

Příklad: Opakování 1. ročníku ZŠ a dodatečné odklady u vícejazyčných žáků

Vícejazyční žáci s potřebou podpory 1. až 3. stupně

Žáci bez potřeby jazykové podpory

2021/2022						
žáci v 1. třídě ZŠ						
	všichni	OMJ I	OMJ II	OMJ III	ostatní	cizinci
celkem žáků	108897	???	???	???	???	???
opakování ročníku	1354	???	???	???	???	???
dodatečný odklad	574	???	???	???	???	???

Tito žáci znovu nastoupili do 1. třídy v š. r. 2022/2023

Červeně zvýrazněné údaje se systematicky nesbírají a tyto údaje neznáme

Data jsou pravidelně sbírána a existují, ale nejsou součástí pravidelně zveřejňovaných statistik; je proto nutné si je zvláště vyžádat a vyfiltrovat; v základních standardně generovaných tabulkách jsou žáci dle státního občanství rozlišeni jen ve třech z nich: 1) podle občanství a typu pobytu 2) území 3) zřizovatele

Dobrym ukazatelem toho, nakolik efektivni je podpora vicejazycných detí, muze byt napríklad otázka: "Jaký je rozdíl v četnosti opakování ročníků ZŠ oproti jejich ostatním vrstevníkům?"

Pokud si tuto otázku položíme dnes, je v současné době v pravidelně zveřejňované statistické ročence MŠMT dostupná tabulka C1.20.1 Základní vzdělávání – školy, žáci opakující ročník po ročnících – podle území a několik dalších tabulek s doplňujícími údaji k opakování ročníků. Mezi těmito standardně zveřejňovanými údaji však není tabulka s údaji pro žáky - cizince a tuto statistiku je nutné si vyžádat zvlášť. Ani potom se však nedozvíme, jak koreluje úroveň jazyka s opakováním ročníku, protože nejsou sbírány údaje o reálné úrovni jazyka a potřebě jazykové podpory, ale pouze o občanství.

Pokud by byl zaveden navrhovaný sběr údajů o úrovni jazyka a potřebě podpory ve školských výkazech, dozvěděli bychom se přesná a vypovídající data a bylo by pak možné velmi jednoduše a exaktně identifikovat potřeby a cílit případná opatření i se zohledněním aktuální úrovně znalosti ČDJ, zejména při možnosti sledovat vzdělávací dráhy a údaje o pokroku ve znalosti vyučovacího jazyka v návaznosti na údaje o konkrétní poskytnuté podpoře u jednotlivých dětí/žáků.

Při zavedení nového systému zveřejňování školských statistik by navíc tyto údaje byly snadno a bez dalších nutných úkonů dostupné všem relevantním aktérům.